

Dr hab. Andrzej Kapusta, prof UMCS
Instytut Filozofii UMCS
Tel. 501031848

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Anny Bajer

Tytuł rozprawy: „Język kodu źródłowego programów komputerowych w ujęciu hermeneutyki dyskursu Paula Ricoeura i filozofii form symbolicznych Ernsta Cassirera”

Promotor: Prof. dr hab. Katarzyna Gurczyńska-Sady

Autor: mgr Anna Bajer

Jednostka: Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Instytut Filozofii i Socjologii

Rok: 2025

1. Wprowadzenie i dane ogólne

Przedmiotem niniejszej recenzji jest rozprawa doktorska mgr Anny Bajer zatytułowana „Język kodu źródłowego programów komputerowych w ujęciu hermeneutyki dyskursu Paula Ricoeura i filozofii form symbolicznych Ernsta Cassirera”, przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Katarzyny Gurczyńskiej-Sady.

Rozprawa należy do obszaru filozofii, a w jej ramach – do filozofii języka, hermeneutyki i filozofii kultury. Jednocześnie wyraźnie sytuuje się na pograniczu nauk humanistycznych i nauk ścisłych, podejmując problem interpretacji kodu źródłowego, czyli jednego z podstawowych elementów kultury cyfrowej. Autorka stawia pytanie, w jaki sposób język – rozumiany zarówno w perspektywie hermeneutyki dyskursu Paula Ricoeura, jak i filozofii form symbolicznych Ernsta Cassirera – umożliwia powstanie kodu źródłowego jako artefaktu kulturowego i nośnika znaczeń.

Podjęty temat ma wyraźny charakter interdyscyplinarny i nowatorski. W dotychczasowej polskiej literaturze filozoficznej nie spotykamy opracowań, które w tak systematyczny sposób zestawiałyby klasyczne koncepcje hermeneutyczne i neokantowskie z praktyką programistyczną. Rozprawa sytuuje się więc na styku filozofii języka, teorii symbolu, hermeneutyki tekstu i studiów nad kulturą cyfrową (Critical Code Studies).

2. Cel i problematyka rozprawy

Zasadniczym celem rozprawy jest pokazanie, że kod źródłowy – powszechnie traktowany jako narzędzie czysto techniczne, podporządkowane logice maszynowej – może być zarazem rozumiany

jako tekst kultury: przestrzeń ekspresji, ujawniania i konstytuowania znaczeń. Autorka argumentuje, że kod nie jest neutralnym zapisem instrukcji, lecz formą symboliczną, a zatem uczestniczy w szerszym obiegu kulturowym, w którym człowiek artykułuje swoje relacje z sobą samym, z innymi i ze światem.

Wybór perspektywy badawczej nie jest przypadkowy. Cassirerowska filozofia form symbolicznych pozwala dostrzec kod jako element procesu, w którym człowiek nadaje strukturę doświadczeniu i organizuje świat poprzez różne systemy symboliczne (język, mit, sztuka, nauka). Z kolei Ricoeurowska hermeneutyka dyskursu daje narzędzia do analizy kodu jako tekstu, który podlega procesowi interpretacji, autonomizuje się względem autora i otwiera horyzont nowych znaczeń.

Problematyka rozprawy wpisuje się w rosnące zainteresowanie filozofów zjawiskami cyfrowymi, a zarazem rozwija wątek, który dotąd był podejmowany fragmentarycznie – traktowania kodu źródłowego nie tylko jako technologii, lecz jako przestrzeni sensu i komunikacji.

3. Struktura i treść rozprawy

Rozprawa została zbudowana w sposób przejrzysty: składa się ze wstępu, czterech rozdziałów merytorycznych oraz zakończenia. Każdy rozdział rozwija analizy według trzech konsekwentnie stosowanych wymiarów – ekspresji, ujawniania i konstytuowania.

Wstęp otwiera całość wprowadzając problematykę badań, uzasadniając wybór tematu i przyjętych metod. Autorka wyraźnie wskazuje, że kod źródłowy traktowany będzie jako tekst kulturowy, poddany interpretacji w duchu Critical Code Studies. Zarysowany zostaje cel główny: pokazanie, w jaki sposób język – rozumiany jednocześnie jako dyskurs i forma symboliczna – umożliwia powstanie kodu źródłowego jako artefaktu kultury. We wstępie pojawia się także teza o zdolności języków programowania do ekspresji kulturowej. Autorka podkreśla, że Ricoeur i Cassirer nie są zestawiani dla porównań, lecz wykorzystani komplementarnie, by ich kategorie pojęciowe mogły dopełniać się w analizie.

Rozdział pierwszy stanowi zarys problematyki teoretycznej. Najpierw przedstawiona zostaje hermeneutyka dyskursu Paula Ricoeura, z naciskiem na traktowanie języka jako działania, a tekstu jako utrwalonego dyskursu. Wyjaśnione zostają kluczowe pojęcia – dystansowanie tekstu od autora, świat tekstu, teoria potrójnej mimesis – które przygotowują grunt do ich późniejszego zastosowania wobec kodu źródłowego. Następnie autorka omawia filozofię form symbolicznych Ernsta Cassirera, koncentrując się na języku jako jednej z podstawowych form, obok mitu, religii, sztuki czy nauki. Przywołuje ewolucję funkcji języka: od ekspresyjnej, przez przedstawieniową, po znaczeniową. W dalszej części rozdziału zestawia ze sobą obie perspektywy, wskazując podobieństwa i różnice – Ricoeur kładzie nacisk na interpretację i działanie, Cassirer na strukturalny charakter form symbolicznych – ale obaj zgodnie traktują język jako przestrzeń ujawniania znaczeń.

W kolejnym podrozdziale przedstawia specyfikę języków programowania jako języków sztucznych: formalnie zdefiniowanych, funkcjonalnych, ale możliwych do interpretacji w analogii do języków naturalnych. Rozdział zamyka przegląd humanistycznych badań nad kodem źródłowym, w którym autorka umiejscawia własną pracę na tle literatury filozofii informatyki, semiotyki i Critical Code Studies.

Rozdział drugi przechodzi do wymiaru społecznego języka programowania i pyta o sposób, w jaki kod konstytuuje przestrzeń publiczną. W części poświęconej ekspresji ukazuje, jak programiści wyrażają idee i treści poprzez kod, traktując go jako formę wypowiedzi skierowanej do wspólnoty – na przykład w ramach projektów open source. W części o ujawnianiu analizuje, jakie znaczenia i wartości kod odsłania użytkownikom i współtwórcom; publicznie dostępne repozytoria stają się tu świadectwem priorytetów i ideałów danej społeczności. Wreszcie w części poświęconej konstytuowaniu pokazuje, że kod tworzy wspólnoty komunikacyjne, kształtuje kulturę programistyczną i współtworzy publiczny wymiar technologii.

Rozdział trzeci skupia się na jednostkowym wymiarze kodowania, traktując je jako artykulację indywidualności. W części pierwszej wskazuje, że styl kodowania, sposób komentowania czy wybór struktur stanowią swoisty idiom autora, pozwalający odczytać jego indywidualność. W części drugiej zwraca uwagę na to, co kod ujawnia o samym programiście: jego kompetencjach, preferencjach, wartościach. W części trzeciej pokazuje, jak akt programowania konstytuuje tożsamość twórcy – analogicznie do narracyjnej tożsamości opisanej przez Ricoeura, tu budowanej poprzez praktyki kodowania.

Rozdział czwarty dotyczy wymiaru etyczno-normatywnego, określonego jako „rozpoznawanie standardów”. W części poświęconej ekspresji autorka wskazuje, jak poprzez decyzje projektowe, wybór licencji czy komentarze programiści wyrażają wartości i postawy. W części drugiej analizuje, jak w dyskursie programistycznym ujawniają się normy etyczne i etos środowiskowy – od zasad otwartości po hakerski etos. W części trzeciej przedstawia proces konstytuowania norm poprzez praktykę wspólnego kodowania: ustalanie reguł współpracy, przyjmowanie kodeksów i standardów.

Wątek pisania kodu przez LLM autorka wprowadza dopiero w końcowej partii rozprawy — i słusznie akcentuje w zakończeniu, że jest to związane z niezwykle dynamicznym i trudnym do uchwycenia rozwojem sztucznej inteligencji. Zabieg ten okazuje się trafny: staje się bowiem sprawdzianem różnicy między językiem-systemem a językiem-dyskursem. W odwołaniu do Taylora i Ricœura autorka pokazuje, że działanie językowe programisty ufundowane jest na intencji, decyzji i wartościach, które odciskają w kodzie rozpoznawalny „ślad”. Modele językowe, trenowane w trybie supervised learning i reinforcement learning, potrafią wygenerować poprawny składniowo kod, ale ich aktywność pozostaje poza sferą woli i odpowiedzialności. Autorka przekonująco ukazuje tę różnicę, zestawiając fragmenty kodu (m.in. InvSqrt, Fibonacci) i analizując je przy pomocy narzędzi stylometrycznych. Refleksję tę dopełnia dyskusja o autorstwie i własności intelektualnej, a całość domyka uogólnienie Cassirerowskie, wskazujące na dominację formy „nauka”, oraz postulat Taylora, by powracać do praktyk autentyczności. Wywód jest spójny i dobrze uargumentowany, choć zyskałby jeszcze na przejrzystości, gdyby został poprzedzony krótkim wprowadzeniem definiującym „pisanie kodu” w sensie hermeneutycznym oraz uzupełniony o syntetyczne zestawienie różnic między działaniem programisty a generowaniem kodu przez LLM.

Cała struktura rozprawy ukazuje konsekwentne stosowanie przyjętych ram analitycznych. W każdym rozdziale pojawiają się trzy powtarzające się wymiary – ekspresji, ujawniania i konstytuowania – co zapewnia spójność i systematyczność wyводу oraz pozwala ukazać kod źródłowy w perspektywie społecznej, indywidualnej i etycznej.

W zakończeniu Autorka syntetyzuje wyniki analiz, wskazując na możliwość rozumienia kodu

źródłowego jako artefaktu kulturowego, który pełni rolę medium ekspresji i komunikacji w epoce cyfrowej. Podkreśla również pojawienie się w powszechnym użyciu narzędzi LMM, które trudno było w pełni włączyć w prowadzone wcześniej badania. Wnioski są klarowne i dobrze powiązane z pytaniami badawczymi postawionymi na początku pracy.

4. Ocena merytoryczna rozprawy

Oryginalność i znaczenie naukowe

Rozprawa mgr Anny Bajer wnosi istotny wkład w rozwój refleksji filozoficznej nad kulturą cyfrową. Oryginalność pracy polega na kilku komplementarnych aspektach:

1. Zastosowanie klasycznych koncepcji filozoficznych do analizy kodu źródłowego. Autorka zestawia ze sobą dwie tradycje – neokantowską (Cassirer) i hermeneutyczną (Ricoeur) – i podejmuje próbę przełożenia ich kategorii na obszar dotychczas badany głównie z perspektywy informatyki, medioznawstwa czy kulturoznawstwa. Tym samym praca otwiera nowe pole badań w filozofii języka i filozofii kultury.
2. Koncepcja kodu jako formy symbolicznej i tekstu kultury. Dotąd w badaniach nad kodem dominowały ujęcia pragmatyczne (kod jako narzędzie) lub estetyczne (kod jako sztuka). Autorka proponuje konsekwentną teorię kodu jako przestrzeni symbolicznej, gdzie realizują się procesy ekspresji, ujawniania i konstytuowania znaczeń.
3. Wprowadzenie kategorii hermeneutycznych do analizy praktyk programistycznych. Praca pokazuje, że kod źródłowy może być czytany podobnie jak tekst literacki – w procesie interpretacji, w którym sens wykracza poza intencję autora. To przesunięcie akcentu z czysto technicznego wymiaru kodu na jego wymiar kulturowo-interpretacyjny jest jednym z najważniejszych osiągnięć rozprawy.
4. Interdyscyplinarność i aktualność. Rozprawa wpisuje się w rosnące zainteresowanie humanistyki cyfrowej i filozofii techniki zjawiskami cyfrowymi. Jej tezy są istotne nie tylko dla filozofów, lecz także dla badaczy zajmujących się informatyką społeczną, mediami cyfrowymi czy etyką technologii.

Wszystko to sprawia, że rozprawa ma duże znaczenie zarówno poznawcze, jak i aplikacyjne – otwiera bowiem nowe możliwości analizy kodu w perspektywie filozoficznej, a zarazem dostarcza narzędzi do refleksji nad odpowiedzialnością programistów i rolą kodu w społeczeństwie.

Wartość metodologiczna

Pod względem metodologicznym rozprawa reprezentuje wysoki poziom. Autorka z powodzeniem łączy analizę filozoficzną (opartą na tekstach Cassirera i Ricoeura) z analizą praktyk programistycznych. Dzięki temu unika typowego dla wielu prac humanistycznych ryzyka czysto spekulatywnego rozważania – teorie są stale konfrontowane z konkretnym materiałem.

Na uwagę zasługuje także klarowny wybór kategorii analitycznych – trójpodział na wymiar

ekspresji, ujawniania i konstytuowania. Kryteria te są spójne z logiką pracy i dobrze korespondują z tradycją hermeneutyczną oraz semiotyczną.

Warto podkreślić, że Autorka wykazuje się biegłością nie tylko w filozofii, ale także w dziedzinie informatyki. Świadome posługiwanie się przykładami kodu i umiejętność ich interpretacji wzmacniają wiarygodność wywodu.

Mocne strony rozprawy

1. Interdyscyplinarność.

Praca jest przykładem rzadko spotykanego w Polsce połączenia filozofii i informatyki. Autorka umiejętnie porusza się w obu obszarach, co czyni jej wywód przekonującym.

2. Nowatorskie zastosowanie teorii filozoficznych.

Cassirer i Ricoeur zostali twórczo odczytani w kontekście, którego sami nie mogli przewidzieć. Przekonująca jest zwłaszcza próba wykorzystania Ricoeurowskiej hermeneutyki tekstu do opisu relacji między autorem a użytkownikiem kodu.

3. Klarowność i przejrzystość.

Mimo dużej gęstości teoretycznej, rozprawa została napisana językiem precyzyjnym i komunikatywnym. Struktura pracy jest logiczna, a wywód dobrze uporządkowany.

4. Osadzenie w tradycji humanistyki cyfrowej.

Autorka pokazuje świadomość współczesnych nurtów badawczych (Critical Code Studies), a jednocześnie wnosi do nich perspektywę filozoficzną, która poszerza i pogłębia dotychczasowe podejścia.

5. Etyczny wymiar badań.

Rozprawa nie ogranicza się do analizy formalnej, lecz wskazuje na etyczne konsekwencje interpretacji kodu – odpowiedzialność programisty wobec użytkowników i społeczeństwa. To ważny element, który dodaje pracy aktualności.

Wartość dydaktyczna i kulturotwórcza

Rozprawa mgr Anny Bajer ma również walor dydaktyczny i kulturotwórczy. Pokazuje, że filozofia – często postrzegana jako dyscyplina oderwana od życia – może wchodzić w dialog z praktyką techniczną. Może też kształtować krytyczne myślenie o cyfrowych narzędziach, z których korzystamy na co dzień.

5. Uwagi krytyczne

Zagadnienie teorii form symbolicznych Cassirera

Autorka trafnie wykorzystuje koncepcję Cassirera do interpretacji kodu źródłowego, ukazując go

jako możliwą nową formę symboliczną. Jednak analiza ta nie w pełni problematyzuje wewnętrzne napięcia i krytyki, jakie towarzyszą teorii Cassirera. Filozof ten początkowo przedstawiał formy symboliczne jako następujące po sobie stadia rozwoju ducha, co sugeruje hierarchiczny i linearny porządek. W późniejszych pracach dopuszczał ich współistnienie, choć wciąż zakładał dominację jednej z form. Autorka przejmuje tę teorię raczej bezdyskusyjnie, nie odnosząc się do pytań:

czy kod źródłowy rzeczywiście można traktować jako autonomiczną formę symboliczną,

czy raczej jest on zjawiskiem wtórnym, zapośredniczonym przez inne formy (język, naukę, technikę).

Warto byłoby w tym miejscu skonfrontować Cassirera z innymi teoriami znaku i symbolu – np. triadyczną koncepcją Peirce’a czy poststrukturalistyczną krytyką sztywnych kategorii (Foucault, Derrida). Takie porównanie wzmocniłoby teoretyczną podstawę analizy.

Hermeneutyka Ricoeura a specyfika kodu

Zastosowanie hermeneutyki dyskursu Ricoeura do analizy kodu jest oryginalne i inspirujące. Jednak Autorka najpełniej wykorzystuje koncepcję tekstu jako autonomicznego nośnika znaczeń, mniej natomiast korzysta z innych elementów filozofii Ricoeura. Szczególnie brak mocniejszego odwołania do antropologii filozoficznej (np. fallible man), która mogłaby pogłębić analizę etyczną kodu i ukazać jego powiązanie z kondycją ludzką. Również refleksja nad narracyjną tożsamością, choć zasygnalizowana, mogłaby zostać szerzej rozwinięta w kontekście tożsamości wspólnot programistycznych.

Kontekst sporów o sztuczną inteligencję

Z perspektywy filozofii kodu istotne jest odniesienie do klasycznych sporów o naturę sztucznej inteligencji. Autorka wspomina jedynie hasłowo o tej problematyce, tymczasem wiele wątków jej rozprawy – szczególnie dotyczących utożsamienia myślenia z przetwarzaniem symboli – pozostaje w bezpośrednim dialogu z krytyką Huberta Dreyfusa (What Computers Still Can’t Do). Brak szerszego omówienia tej tradycji jest pewnym niedostatkiem. Zestawienie Ricoeurowskiej hermeneutyki z dreyfusowską krytyką AI mogłoby pokazać, że kod źródłowy nie tylko „tworzy świat”, ale i wyraźnie wskazuje na granice symulacji ludzkiej praktyki przez maszynę.

Relacja do badań nad kulturą cyfrową (Critical Code Studies)

Choć Autorka odwołuje się do nurtu Critical Code Studies, robi to raczej ogólnikowo. Wydaje się, że praca zyskałaby na sile, gdyby mocniej włączyła ustalenia badaczy takich jak Mark Marino, Wendy Hui Kyong Chun czy Matthew Kirschenbaum. To pozwoliłoby osadzić rozprawę w szerszym międzynarodowym kontekście i pokazać, jak filozoficzna perspektywa Cassirera i Ricoeura uzupełnia istniejące badania humanistyczne nad kodem.

Wątki psychoanalityczne

Ciekawym, lecz problematycznym elementem są dygresje inspirowane psychoanalizą Freuda. Autorka próbuje interpretować kod jako pole projekcji nieświadomych treści, co jest rozwiązaniem odważnym i twórczym. Jednak fragmenty te mają charakter dygresyjny – nie są dostatecznie powiązane z główną linią argumentacji i chwilami rozpraszają uwagę czytelnika. Ich ograniczenie lub wyraźniejsze wpisanie w ramy hermeneutyczne mogłoby uczynić narrację spójniejszą.

Styl i redakcja

Rozprawa napisana jest poprawnym i klarownym językiem. Jednak miejscami pojawiają się sformułowania nazbyt ogólne lub powtórzeniowe, np. w opisach wartości kodu jako „artefaktu kulturowego”. W pracy doktorskiej oczekuje się niekiedy bardziej precyzyjnego języka analitycznego. Ponadto bibliografia mogłaby być pełniej uzupełniona o nowsze pozycje z zakresu filozofii techniki i humanistyki cyfrowej (ostatnia dekada).

Podsumowanie uwag krytycznych

Uwagi krytyczne nie podważają zasadniczej wartości rozprawy. Mają one charakter rozwojowy i wskazują kierunki, w których Autorka mogłaby w przyszłości rozwijać swoje badania:

problematyzacja Cassirerowskiej typologii form,
pogłębienie antropologicznego wymiaru u Ricoeura,
szersze odniesienie do krytyki AI,
mocniejsze osadzenie w badaniach Critical Code Studies,
ograniczenie dygresji psychoanalitycznych.

6. Podsumowanie i konkluzja

Rozprawa doktorska mgr Anny Bajer pt. „Język kodu źródłowego programów komputerowych w ujęciu hermeneutyki dyskursu Paula Ricoeura i filozofii form symbolicznych Ernsta Cassirera” jest dziełem wartościowym, spójnym i nowatorskim. Jej zasadniczą zasługą jest podjęcie próby interdyscyplinarnego połączenia klasycznych koncepcji filozoficznych z refleksją nad jednym z najważniejszych fenomenów współczesności – kodem źródłowym.

Autorka dowiodła, że kod może być traktowany jako tekst kultury, w którym ujawniają się istotne wymiary ludzkiej egzystencji: ekspresji, ujawniania i konstytuowania znaczeń. W tym sensie praca wpisuje się w szeroką tradycję filozofii języka i hermeneutyki, a zarazem otwiera nowe pole badań w humanistyce cyfrowej.

Rozprawa napisana jest w sposób przejrzysty i poprawny pod względem językowym, świadczy o

bardzo dobrym przygotowaniu Autorki zarówno w dziedzinie filozofii, jak i w zakresie znajomości praktyk programistycznych. Zgromadzony materiał źródłowy i literaturowy jest obszerny, a analizy są pogłębione i twórcze.

Wskazane uwagi krytyczne – dotyczące m.in. potrzeby problematyzacji Cassirerowskiej typologii form symbolicznych, pogłębienia antropologicznego wymiaru hermeneutyki Ricoeura, czy mocniejszego osadzenia w badaniach nad sztuczną inteligencją i Critical Code Studies – mają charakter uzupełniający. Nie podważają one wartości rozprawy, lecz wskazują kierunki dalszego rozwoju badań Autorki.

7. Rekomendacja

Podsumowując, należy stwierdzić, że rozprawa:

spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim określone w ustawie o stopniach i tytule naukowym, zawiera oryginalne i twórcze wyniki badań,

świadczy o wszechstronnym przygotowaniu Autorki do pracy naukowej,

wnosi istotny wkład do rozwoju filozofii języka, hermeneutyki i humanistyki cyfrowej.

W związku z powyższym wnioskuję o dopuszczenie mgr Anny Bajer do dalszych etapów przewodu doktorskiego i nadanie jej stopnia doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie filozofia.

